

OB 40-LETNICI STRELJANJA TALCEV V ŠKOFJI LOKI

(Spominski nagovor)

Zbrali smo se, da bi obudili spomin na eno najhujših doživetij in najtežjih preizkušanj prebivalcev našega mesta v njihovi bližnji preteklosti. Na današnji dan pred 40. leti je tu obležalo 50 talcev.

Bil je hladen zimski dan, a toplota sončnih žarkov je ponekod že raztopila sicer skromno sneženo odejo. Ne dolgo potem, ko se je dan prevesil preko poldneva, je bilo na travniku za Kamnitnikom s strelji nemških fašističnih okupatorjev nasilno prekinjenih 50 življenj slovenskih rodoljubov. Njihova kri je pordečila belino snega in pojila travnato rušo z novim življenjskim napojem za pomladansko prebujo. Bilo je 9. februarja 1944. leta.

Storjen je bil nov zločin in strnjeni verigi fašističnega nasilja nad tukajšnjim prebivalstvom, ki naj bi zavrli rastoči narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda proti tujemu okupatorju, zlasti vse širše organizirano delovanje ljudi v OF in njihovo povezanost z naraščajočo bojno močjo in aktivnostjo slovenske partizanske vojske. Bil je to sicer največji, vendar ne prvi ne zadnji zločin pa tudi ne edini način v načrtnem, vsa štiri dolga okupacijska leta trajajočem nasilju nad prebivalci Škofje Loke, njene okolice in obeh dolin. Zapisani so bili izseljevanju in pregnanstvu na tuje, trpljenju po zaporih in v koncentracijskih taboriščih.

Svoj cilj, da tudi našo domovino poslušno podrede svoji nacionalistični in fašistični ideji in oblasti, so začeli nemški okupatorji načrtno uresničevati takoj po zasedbi našega ozemlja. Že v času od aprila do avgusta 1941 so iz teh krajev prisilno izselili v Srbijo nad 280 prebivalcev, vtaknili v zapore ok. 60 njim politično nevarnih oseb in odpeljali prve internirance v koncentracijska taborišča.

Medtem so nastajale prve oblike nacionalnega odpora proti zasedbeni civilni in vojaški oblasti: organizirani so bili prvi odbori OF in prve partizanske čete. V avgustu 1941 so se Nemci na Jelovici prvič spopadli s partizani in doživeli svoj prvi poraz.

Sledilo je nekaj mesecev navideznega zatišja, vendar zatišja, ki je pripravljalo prvi večji vihar. Organizacija narodnoosvobodilnega odpora se je širila in povezovala, okupator pa je ukrepal za svojo utrditev, tipal za uporniki in pripravljaval novo, obsežno izselitev prebivalstva iz razmejitenega območja. Tu in tam so se pojavljale nagle partizanske vojaške in diverzantske akcije, aktivisti OF in ilegalski so izvajali številne političnopropropagandne akcije. V septembru sta bila v Selcih ustreljena prva dva talca. V oktobru je bila požgana Kopačeva domačija na Ožboltu. V zapore je bilo odvedenih ok. 40 novih političnih osumljencev, največ iz Škofje Loke in njene okolice in iz vasi sredi Poljanske doline.

V tem času je zavel prvi piš s partizanskih hribov, podprt z delovanjem aktivistov OF. Cankarjev bataljon je med drugim izvedel napad na škofjeloške zapore, dvignil Poljansko vstajo, potolkel močno žandarmerijsko kolono v Rovtu in učinkovito izpeljal obrambni boj na Pajsji ravni. Višek odporniške organiziranosti ter partizanske borbene odločnosti in sposobnosti pa je bila tridnevna legendarna bitka v Dražgošah januarja 1942.

V vseh teh spopadih sta okupatorjevo vojaštvo in policija doživljala poraze in utrpela številne izgube. Med ljudmi pa se je utrjevala vera in zaupanje v nosilce in moč odpora. Zato so Nemci posegli po najhujših oblikah terorja nad prebivalci.

V Dražgošah so ustrelili 41 domačinov in požgali vas. Od januarja do marca so v koncentracijska taborišča odvedli ok. 50 prebivalcev zlasti iz vasi zgornje Selške doline, v zapore in internacijo pa čez 100 prebivalcev, med njimi največ iz 31 krajev v Poljanski dolini pa tudi iz Loke in okolice in iz Selške doline, v Brodeh pa so padli novi talci.

Takšni povračilni ukrepi nad civilnim prebivalstvom so odslej postali okupatorjeva stalna praksa. Saj so kmalu spoznali, da odporiško gibanje ni omejeno samo na borbene akcije partizanov, ampak da imajo le-ti močno oporo in organizacijsko pomoč med veliko večino prebivalstva v mestu ter po naseljih v njegovi okolici in po obeh dolinah. Z organiziranim nasiljem so se hoteli maščevati za uspešne partizanske napade in akcije, se pravi za svoje poraze, ali pa so sistematično zasledovali vse osumljence, ko ob neuspehih dejanjih partizanskih enot ujeti borci oziroma ob vpadih v odporiško organizacijo aretirani aktivisti niso mogli zdržati zasliševanj in mučenja v gestapovskih zaporih.

Do konca leta 1942 je bil okupatorjev teror izrazitejši še preko poletja, zlasti ob bojih pri prehodu 2. grupe odredov čez loško ozemlje v avgustu na Blegošu in ob porazu Selške čete septembra na Jelovici. Na udaru so bile ponovno zlasti vasi v Poljanski dolini in na Žirovskem, v zgornjem delu Selške doline in Loka z okolico. Število aretiranih, po zaporih mučenih in v internacijo pregnanih je v tem času seglo že do 200, število v koncentracijska taborišča odpeljanih pa se je dvignilo na preko 90 oseb.

V naslednjem 1943. letu se je okupatorjev teror v še večjem obsegu nadaljeval iz meseca v mesec. Število političnih zapornikov in internirancev je seglo čez 300, koncentracijska taborišča so dobila 100 novih žrtev. Sedaj je bila prizadeta predvsem Selška dolina: v januarju zlasti Železniki in okoliške vasi, marca Praprotno, Zali Log in Dražgoše, maja Rudno, novembra Prtovč. Poljanska dolina in Žiri so bile pod udarcem v marcu, zlasti pa spet poleti od okupatorjevi ofenzivi na Žirovski vrh; takrat je bilo aretiranih ok. 60 oseb, med njimi tudi

večje število Ločanov in okoličanov. Aprila so padli talci v Gabrku, julija pa na Bukovniškem polju in v Gorenji vasi. V novembru je bil požgan Prtovč.

Vse to divjanje nad prebivalstvom je bilo izraz siceršnje nemoči okupatorja, da bi se uspešno uprl stalni krepitvi partizanske vojske in razraščanju narodnoosvobodilnega gibanja. Z novimi borci so bile ustanovljene nove bojne enote. Stkana je bila celovita mreža organizacije in odborov OF od vaških do pokrajinskega, zlasti uspešno je bilo delovanje gospodarskih komisij za oskrbovanje partizanskih enot. Močno politično propagando in operativno aktivnost so razvijale ilegalne politične organizacije ZSM, AFŽ, SKOJ in KP. Oblikovana so bila začasna ali trajna osvobodjena ozemlja in prvi zametki nove ljudske oblasti. In vse to kljub ponovnim nemškim ofenzivam proti partizanski vojski in kljub povečanemu terorju nad civilnim prebivalstvom.

Tudi v Škofji Loki in njeni okolici je aktivnost narodnoosvobodilnega gibanja, po zadanih udarcih v prejšnjem letu, sedaj doživljala svoj novi vzpon v vseh njegovih organizacijskih celicah. Število aktivistov in simpatizerjev in mreža osnovnih celic OF, zlasti delovanje gospodarskih komisij in organizirane mladine, je seglo v vsako naselje, vsako hišo, skoraj v vsako družino. Nemška oblast, njena policija je ob sodelovanju peščice domačih izdajalcev že dalj časa sistematično zbirala podatke o osumljenih sodelavcih narodnoosvobodilnega gibanja in se pripravljala na nov močan udarec proti njemu. To se je zgodilo v začetku februarja 1944.

Primeren zunanji povod za novo ustrahovalno akcijo, ki se je končala kot največja tragedija mesta, je bila likvidacija nemškega vojaka, na katerega je nenadejano naletela vosovska skupina ob neki svoji načrtovani akciji v Stari Loki dne 7. februarja okrog šestih zvečer. In sprožil se je načrtovani okupatorjev teroristični in uničevalni mehanizem. Še tistega večera so se začele prve hišne preiskave in aretacije. Mesto in okolico je zajela popolna blokada, ki je trajala ves naslednji dan in še sledeče dopoldne. Vsaka hiša je bila podvržena strogi preiskavi,

ki so jo opravljali policisti in vojaki. Aretirali so in odvedli v zapore preko 60 ljudi; predvsem tistih, ki so bili na tak ali drugačen način že na spiskih sumljivih, deloma pa tudi takšnih, pri katerih so med preiskavami našli kakršna koli obremenilna pričevanja. Bili so iz mesta, Pušata, Vincarij, Stare Loke, Trnja, Veštra, Virmaš in Križne Gore, med njimi številni aktivisti OF, funkcionarji gospodarskih komisij, mladinske, ženske, skojevske in partijske organizacije. Z njimi so polnili loške in kranjske policijske in vojaške zapore. Udarec odporiški organizaciji bi bil še bolj težak, če ne bi v kratkem času, ki je bil prvega dne zvečer še na voljo, organizacija še enkrat izpričala svojo učinkovitost in nekatere aktiviste pravočasno obvestila o preteči nevarnosti.

Potem ko je bila 9. februarja dopolnjena 12. ura dneva in strašnega pričakovanja, kaj se bo zgodilo z aretiranimi, se je začelo zadnje dejanje velike tragedije. Pod močno vojaško stražo so na morišče za Kamnitnik dopeljali 50 talcev. Med njimi je bilo 16 Ločanov in prebivalcev iz okoliških naselij, ki so bili aretirani med blokado; njim so iz zaporov v Begunjah in od drugod priključili 15 terencev in obveščevalcev in 19 partizanskih borcev, tehnikov in kurirjev, ki so bili aretirani oziroma ujeti ob različnih prejšnjih okupatorjevih policijskih in vojaških akcijah. Petkrat so odjeknili moriški strelji in pet vrst petkrat po dva za roki skupaj zvezanih talcev je omahnilo na belo snežno preprogo in jo prekrilo z rdečimi krvavimi cvetovi... Mrtve žrtve so bile nato, prebivalcem v grožnjo in opomin, razstavljene ob cesti v Stari Loki, zvečer pa odpeljane v Begunje in pokopane v skupnem grobišču.

Vendar ta okupatorjeva zastrahovalna akcija ni bila omejena samo na teh nekaj dni, ampak se je nadaljevala tja v mesec april. Posegla je tudi v naselja po obeh dolinah in skupaj zajela ok. 50 novih deportirancev v koncentracijska taborišča in ok. 100 novih zapornikov in internirancev. Pa tudi v naslednjih mesecih je bil okupatorjev teror stalno prisoten. Junija so padli talci na Žirovskem, septembra na Goropekah, novembra v Pod-

vrhu. Do konca leta se je število preganjanih povečalo še za 40 taboriščnikov in za 100 zapornikov in internirancev, med njimi največ izmed prebivalcev Škofje Loke in okoliških vasi. V novembru 1944 je bilo na Križni Gori požganih 9 domačij.

Vse to divjanje okupatorjeve vojske in oblasti proti prebivalstvu tega območja je bilo sestavni del brezupnih prizadevanj, kako v zadnjem obdobju vojne, ki je že bila dokončno izgubljena, še obdržati kontrolo nad strateško pomembnim ozemljem za oskrbovanje približajoče se vojne fronte in za umikajoče se nemške vojaške enote. Vendar je bila organizacija narodnoosvobodilnega boja že tako močna in partizanske enote tako prekaljene, da jim niso mogli več do živenga ne ponovne nemške ofenzive ne nasilje nad prebivalstvom. Narodnoosvobodilni boj je postajal vojaško in politično vse bolj množičen, uspešen in zmagovit.

Divjanje nad prebivalstvom tudi v zadnjem vojnem letu ni ponehalo. Ni bilo sicer več deportacij v koncentracijska taborišča, ostale pa so vse druge oblike terorja nad prebivalci in ujetimi partizanskimi borci, ki so jih izvajali predvsem belogardistični domobranci. V teh zadnjih mesecih okupacije je bilo poslanih v zapore in internacijo še novih 30 aretirancev, zadnji med njimi celo v mesecu maju. V januarju so bili na Suhi ustreljeni 3 ujeti partizani, v februarju pa na Ožboltu partizanska aktivistka. Najhujše divjanje se je razbesnelo v marcu: v Davči so ustrelili 29 ujetih partizanov, v Podobenem 2 aktivistki, v Podvrhu 7, na Suhi pa 8 domačinov in požgali njihove domačije, požigali so tudi v Potoku. V aprilu so streljali ujete partizane v Davči in v Pevnu. Petega maja je v Veštru padel zadnji talec.

Škofjeloško območje je v narodnoosvobodilnem boju dalo veličasten prispevek. V partizanskih bojih je izkrvavelo 670 borcev, o čemer dandanes priča 180 spominskih obeležij. Med civilnim prebivalstvom pa je bilo nad 1300 ljudi neposredno izpostavljenih okupatorjevemu nasilju; od tega jih je 730 šlo skozi zapore in internacijo, 300 jih je okusilo grozote koncentracijskih taborišč, 280 jih je bilo

izseljenih v Srbijo. In izmed vseh teh se jih veliko ni več vrnilo na svoje domove ali so jih pogoltnili krematoriji taborišč ali so bili streljani kot talci. V občini krajevne skupnosti skoraj ni naselja, ki ne bi bilo prizadeto, skoraj polovica pregnanih pa je bilo iz Škofje Loke in njenih okoliških naselij.

Največja, enkratna žrtev tega okupatorjevega terorja nad prebivalci pa je bila žrtvovana 9. februarja 1944 v Škofji Loki. Med ustreljenimi 50 talci, katerih herojskemu spominu predvsem velja naša današnja svečanost, so bili svobodi svojega naroda predani aktivisti iz Škofje Loke in okoliških vasi ter terenci, obveščevalci in partizanski borci iz loških hribov in Žirov, iz Kranja, Bleda, Radovljice, Jesenic, Tržiča, izpod Krvavca, iz Kamnika in okolice Ljubljane. Fašistično

nasilje jih je združilo v skupni najbolj dragoceni žrtvi njihovega boja za svoboden, boljši in nov jutrišnji svet. In kolikor je še dandanes ta krvna žrtev strašna in boleča, toliko bolj vzbuja med generacijami, ki živijo v svetu, v katerega temelje so vtokane takšne veličastne žrtve, neusahljivo spoštovanje do veličine njihovega boja in do trpljenja in žrtvovanja vseh drugih, ki jih je prizadelo fašistično nasilje. Hkrati je to večni vir zavezanosti živih mrtvim za nenehno ureničevanje idealov in ciljev velikega narodnoosvobodilnega boja.

Vir: Seznam žrtev fašističnega nasilja v loški občini. (Sestavili Ludvik Jugovic, Janko Berčič in Janko Erznožnik.) — Loški razgledi XVI (1969) in XVII (1970).

Branko Berčič